CÂTEVA OBSERVAŢII PRIVIND PROCESUL DE ROMANIZARE: SPAŢIUL CARPATO-DANUBIAN

CRISTINA COCIŞ MĂRGINEAN

Evoluţia cultural-istorică a societăţii din sud-estul Europei a depins de-a lungul veacurilor de o serie de factori ambientali şi istorici, de capacitatea de adaptare la mediul înconjurător a omului, de puterea de a crea în acest scop unelte, arme, locuinţe.

Această evoluţie a privit îndeaproape aşezările omeneşti existente de-a lungul paralelei climatice pe care se află şi spaţiul carpatic, iar procesul de occidentalizare al civilizaţiei de pe meleagurile noastre se conturează încă de la începutul epocii fierului prin pătrunderea elementelor italice ale culturii *villanova* [1]. Mai apoi, populaţiile aşezate în spaţiul carpato-danubian din perioada antichităţii, înainte de cucerirea militară a lui Traian, au avut o cultură înfloritoare fiind în strâns contact cu populaţiile aşezate în vastele văi ale bazinului Mării Egee sau cu populaţiile din imediata apropiere geografică ori cu care au intrat în contact direct sau indirect. Sunt bine cunoscute

[1] Accademia Română, *Istoria Românilor I*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001. Villanova, cultură din prima epocă a fierului din Italia (900 – 500 î.Ch.) denumită astfel după satul Villanova aflat în apropierea oraşului Bologna unde a fost descoperit un cimitir de incineraţie specific acestei epoci.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

cetăţile de la Tomis şi Callatis, la început centre comerciale şi mai apoi înfloritoare centre urbane ce prin activitatea lor au iradiat spre întreg teritoriul dacic un intens flux de mărfuri, oameni şi idei, incluzând astfel zona în circuitul civilizaţiei mediteraneene[2]. La sfârşitul secolului al VII-lea î. Ch., regiunile danubiene au fost atinse de expansiunea sciţilor ce deţineau o formă avansată de organizare tribală a căror prezenţă a lăsat dovezi tangibile cu precădere pe teritoriul podişului Transilvaniei[3]. În jurul secolului al III-lea î. Ch., teritoriile balcanice au fost invadate de numeroase triburi celtice invazie care, după părerea lui Vasile Pârvan, pare să nu fi constituit un eveniment de o importanţă majoră[4], dar care şi-au lăsat amprenta originală şi inedită asupra culturii materiale a dacilor. Începând cu secolul al II-lea, relaţiile comerciale cu populaţiile italice se conturează tot mai mult în spaţiul carpatic, precum o mărturiseşte prezenţa numeroaselor vase de bronz de factură italică descoperite în unele centre urbane dacice[5] şi mai apoi monedele ce atestă fără urmă de îndoială, deja din a doua jumătate a secolului al II-lea î. Ch., contactele cu romanii din Macedonia[6].

Marele istoric Vasile Pârvan susţinea în cadrul conferinţelor ţinute la Universitatea din Cambridge că romanitatea noastră apare nu ca efect exclusiv al unui act invadator, cuceritor, de pe vremea lui Traian, ci se integrează într-un

---

[2] Emil Condurachi, *Miraculoasa lume a tracilor*, în *Strămoşii poporului român geto-dacii şi epoca lor*, coord. C. Popişteanu, Bucureşti, 1980.

[3] IR, I, p. 155.

[4] Vasile Pârvan, *Dacia. An Outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian Countries*, Cambridge University Press, 1928.

[5] Cf. Mărioara Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979.

[6] Sunt destul de frecvente şi monede republicane din secolul al III-lea î. Ch., în timp ce sunt destul de puţine cele imperiale până la cucerirea Daciei. Vezi Mărioara Turcu, *op. cit*., p. 165.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

proces mult mai întins şi mai complex în spaţiu şi timp, pregătit cu multe veacuri înainte şi desfăşurându-se pe tot cuprinsul teritoriului de la bazinul Dunării[7]. Cele două secole precedente cuceririi romane reprezintă perioada de cea mai mare înflorire a civilizaţiei autohtone de la nordul Dunării, atestată de calitatea şi de cantitatea manufacturilor din metal şi ceramică, de densitatea şi de complexitatea construcţiilor, perfecţionarea uneltelor agricole şi, nu în ultimul rând, de prezenţa masivă a monedelor greceşti şi romane. Probabil că în această perioadă au avut loc şi unele transformări marcante în sânul societăţii geto-dacice, astfel că, alături de tradiţionala comunitate agricolă, se afirmă acum şi proprietatea privată[8] care a dus foarte curând la o tot mai evidentă diferenţiere socială şi la constituirea unei adevărate clase conducătoare ce deţinea puterea economică şi politică. Expresia tangibilă a evoluţiei structurii societăţii geto-dacice a fost înfiinţarea organismelor statale unitare[9].

Această înflorire atrage din ce în ce mai mult pe acei "mercatores" (negustori) ce pe vremea lui Burebista pătrundeau în Dacia şi care odată cu "marfa" de vânzare, aduceau cu ei şi informaţii despre lumea romană a lui Iulius Caesar. Aceşti negustori deveneau, cu sau fără voia lor, chiar informatori ai Imperiului şi dădeau socoteală despre starea economică a populaţiilor cu care intrau în contact, despre nivelul de trai, despre organizare şi de cultură. Convieţuirea lor cu dacii îi punea în situaţia de a deveni destul de apropiaţi pentru a începe să le câştige încrederea, având astfel acces la informaţii sau

---

[7] George Lăzărescu, *Prezenţe româneşti în Italia*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

[8] Cf. I.R., I, p. 271 şi următoarele.

[9] Teresa Ferro, *Latino e lingue balcaniche nella formazione del romeno*, Cooperativa Universitaria Editrice Catanese di Magistero, Catania, 1992.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

locuri rezervate, la bogăţiile pe care geto-dacii le deţineau şi, de ce nu, la informaţii ce priveau nivelul de pregătire al armatei de pe teritoriul vizat. Argumentele aduse în favoarea acestei opinii sunt numeroase şi cu o solidă susţinere ştiinţifică. Contactul material şi cultural cu populaţiile italice a fost unul direct şi firesc. Toate acestea îl determină pe Vasile Pârvan să susţină că penetrarea romană îşi are apogeul în momentul înfrângerii lui Decebal de către Traian şi în niciun caz începutul[10]. În momentul în care Domiţian (81 – 96 î. Ch.) a consimţit să facă pace cu Decebal, înainte de a-l învinge cu adevărat, regele dac îi cere nu numai subsidii ca rege "clientelar" al Imperiului, ci şi ingineri şi meşteri, instructori militari şi metalurgişti romani. "Nu este de altfel decât o continuare a politicii pe care Burebista şi Cotiso, cu mai bine de un secol înainte, au trebuit să o practice. Aşadar când după Domiţian şi Traian, veteranii încep să se aşeze aici, a fost o atât de mare creştere a romanismului în toată ţara, încât nu numai teritoriile rurale ale oraşelor, dar înseşi aceste oraşe începură să se romanizeze, acceptând sărbătorile romane (Rosalia) şi limba română"[11].

Bogată şi frumoasă, noua provincie romană devine în mod firesc, după obiceiul roman, cămin primitor pentru veteranii legiunilor care au cucerit Dacia; căci Traian, găsindu-se în posesia unei regiuni de importanţa strategică şi economică a Daciei, luă măsurile necesare pentru a-şi asigura o cât mai bună stăpânire. Acesta este motivul pentru care Traian decide aducerea în Dacia a unui însemnat număr de *coloni romani*, chiar şi din cele mai îndepărtate provincii ale Imperiului,

---

[10] Vasile Pârvan, *Dacia, civilizaţiile antice din ţările danubiene,* ediţia a IV-a, adnotată şi tradusă după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe, Editura Ştiinţifică , Bucureşti, 1967, p.149.

[11] Vasile Pârvan, *op.cit.,* pp. 148-150.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

întrucât cuvântul *roman* în timpul lui Traian avea aceeaşi extensiune semantică precum întinderea geografică a Imperiului[12]. Elementul militar a avut o importanţă covârşitoare, nu numai din punct de vedere strategic, dar şi din punctul de vedere al colonizării civile. În general, rolul trupelor militare în procesul de romanizare a fost important pe tot teritoriul Imperiului, dar este foarte probabil ca, în procesul de romanizare a clasei rurale dacice, aceste trupe atât de numeroase în regiune, să fi jucat un rol covârşitor, fundamental. Poate chiar acesta este motivul pentru care elementul militar este atât de bine reprezentat în numeroasele epigrafii[13]. În momentul terminării serviciului militar, mulţi dintre soldaţii legiunii a XIII-a Gemina îşi făureau o familie, iar cu pământul primit ca recompensă pentru serviciul acordat deveneau agricultori, locuitori siguri şi fideli ai provinciei. Despre această viaţă stabilă şi continuată pe teritoriul Daciei ne stau mărturie numeroasele inscripţii, construcţii civile şi militare de tot felul, diferitele ateliere meşteşugăreşti, cărămidării, terme, conducte de apă, inscripţii şi monumente sculpturale. Cărămizi şi ţigle cu ştampilele legiunii a XIII-a Gemina sau inscripţii s-au găsit pe cursul inferior al Mureşului, la Micia, Bulci, Sânicolau Mare, Cenad ca şi pe valea Cernei ori chiar în sudul Olteniei[14].

---

[12] Luminiţa Fassel, Rudolf Windisch, *Gino Lupi. Romania Antica e Moderna Ausgewählte Beiträge zur Geschichte und Kultur Rumäniens,* Balkan-Archiv, Band 9, Wissenschftliches Verlag A. Lehmann, Würzburg, 1994; Eutropius, VIII, 6, 2: *Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas.*

[13] *Inscripţiile Daciei Romane,* vol. I adunate, însoţite de comentarii şi indice, traducere în româneşte de Ioan I. Russu, Editura Academiei, Bucureşti, 1975, prefaţă de Ştefan Pascu.

[14] Mihail Macrea, *De la Burebista la Dacia postromană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

Caracterul eterogen al coloniştilor romani este destul de evident şi reiese cu precădere din studiul divinităţilor, al monumentelor sculpturale şi al ceramicii, al riturilor şi ritualurilor de înmormântare, precum şi din trăsăturile altor elemente ale culturii materiale şi spirituale. Totul dovedeşte amalgamul etnic, cultural şi religios pe care şi-a pus amprenta puternică limba latină şi modul de viaţă roman. În general romanizarea a fost acel proces prin care s-au înlăturat diferenţele dintre localnici, vorbitorii de limbă latină şi colonişti, pe planul culturii materiale, al vieţii politice şi religioase, avantajată fiind mai ales de reţeaua de drumuri extrem de bine orientată în spaţiu şi foarte bine realizată, străzi ce au legat provincia Dacia de restul Imperiului[15], iar limba latină s-a impus astfel ca singură limbă de comunicare[16]. Trăsătura esenţială, definitorie şi poate cea mai evidentă rezidă în dispariţia treptată a graiurilor autohtone şi înlocuirea lor cu latina populară ce a devenit nu numai o limbă a comerţului, dar şi un ţel de atins pentru că aceasta a devenit cea mai rapidă şi mai eficientă cale spre făurirea unui trai mai bun, a unui rang social superior şi deschidea accesul la o cultură mai rafinată, deci la o prosperitate până atunci necunoscută lumii dacice. Acolo unde factorul prestigiu nu reuşi să acapareze masele, precum în spaţiul cultural grecesc, limba latină nu a fost utilizată pe scară largă. Tot la fel, latina nu a fost asimilată de populaţiile aflate la polul opus, adică mult prea înapoiate sau mult prea izolate

---

[15] Giacomo Devoto, *Storia della lingua di Roma*, Editura Cappelli, Bologna, 1991.

[16] Compoziţia etnică a populaţiei rezidente în Dacia după cucerirea romană este în detaliu analizată de către Constantin Daicoviciu în *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945, pp. 119-165, şi în mod mai sintetic de către Dumitru Protase, *Autohtonii în Dacia* vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1980, p. 232.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

pentru a fi în stare să recunoască avantajele sau prestigiul pe care latina îl conferea indivizilor sau comunităţilor latinofone[17].

În concluzie, noţiunea de "romanizare" include două aspecte fundamentale: colonizarea teritoriului daco-getic cu populaţie romanizată latinofonă şi asimilarea băştinaşilor geto-daci, în măsura în care aceştia au început să-şi însuşească limba latină, felul de viaţă roman, au preluat obiceiurile şi civilizaţia romană, schimbându-şi astfel mentalitatea şi însăşi fiinţa lor etnică. Cert este că în Dacia, romanizarea, sub ambele aspecte menţionate, a fost pe deplin posibilă şi a devenit o realitate demonstrabilă documentar.

Născut din contopirea populaţiilor geto-dacice cu colonii romani, aflat la marginile Imperiului, la o răscruce de drumuri între Orient şi Occident, poporul român a fost supus celor mai numeroase si primejdioase încercări ale istoriei. Aşa se face că arcul de timp cuprins între sfârşitul secolului al III-lea şi secolul al X-lea a rămas în istoria poporului român acoperit de ţolul negru al uitării. Şi dacă descoperirile recente ale arheologiei au restituit acestei perioade istorice fragmente răzleţe ale lumii de atunci, rare şi unice[18] sunt mărturiile scrise despre populaţiile romanizate aflate la nord de Dunăre. Marile migraţii şi întinderea imensă a Imperiului Roman a început să facă tot mai anevoioasă apărarea regiunilor aflate spre graniţe, ceea ce a dus la retragerea trupelor împăratului Aurelian din Dacia[19], între 271 şi 275. Stabilirea din nou a frontierei pe linia

---

[17] Iancu Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

[18] Referiri istorice la latinii de la Dunăre sunt foarte puţine şi fac parte din relatările de război dintre populaţiile migratoare şi armatele romane şi bizantine, populaţii ce ajungeau la Marea Neagră în marşul lor spre Europa Occidentală.

[19] Intenţia părăsirii Daciei a fost manifestată încă de pe vremea lui Hadrian (76-138), predecesorul lui Traian, însă importanţa economică şi politică a provinciei l-au determinat să renunţe. *I.R. I*, p. 115.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

Dunării, după retragerea aureliană, a constituit începutul unui nou sistem de relaţii politico-economice cu teritoriul fostei provincii Dacia, sistem încă nu pe deplin cunoscut pentru perioada dintre domniile lui Aurelian şi Diocleţian. Evidente sunt însă intenţiile Imperiului Roman de protejare a zonei nord-dunărene, din interese de natură politică, dar şi economică[20]. Bogăţia resurselor şi uşurinţa obţinerii lor prin prezenţa populaţiei romanizate constituia un continuu punct de atracţie şi interes. Acesta este motivul pentru care, deşi teritoriile nord–dunărene au fost "abandonate", prezenţa sporadică a trupelor romane nu a încetat să existe[21]. Situaţia Imperiului devenea tot mai critică odată cu apariţia şi cu înmulţirea diverselor triburi de populaţii migratoare ce invadau din ce în ce mai violent Imperiul şi aşa fragil şi dezorganizat. Triburile de origine germanică şi sarmatică, ce, deşi nu reprezentau o ameninţare serioasă, au contribuit la îngreunarea circulaţiei mărfurilor şi deci la o sensibilă împovărare a sistemului imperial, apoi hunii cu invaziile lor violente şi distrugătoare, care cu toate acestea nu reuşiseră să zdruncine aşezările autohtonilor din spaţiul carpato-dunărean, dar care după repetate incursiuni organizate de Attila, au reuşit totuşi, în 443, destabilizarea serioasă a Imperiului, obligându-l să plătească un ruşinos şi substanţial tribut. Au urmat mai apoi gepizii, longobarzii şi avarii care după o serie de conflicte au fost înfrânţi de Carol cel Mare în 796 şi definitiv alungaţi de către bulgari.

În toată această agitată şi complexă perioadă de timp, viaţa daco-romanilor continuă, în unele cazuri chiar prin convieţui-

---

[20] Doina Benea, *Dacia Sud-Vestică în secolele III-IV*, Editura de Vest, Timişoara, 1996, p.183.

[21] Sub Diocleţian (284-305) numărul cantonamentelor militare de la Dunăre a crescut, cu posibilitatea de a controla un vast teritoriu aflat în nordul Dunării. I.R., I, pp. 647-665.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

rea populaţiei autohtone cu invadatorii[22], dar fără a ştirbi în niciun fel identitatea lingvistică sau preocupările tradiţionale ale daco-romanilor[23]. În acest sens menţinerea în limba română actuală a unor termeni ce denumesc activităţi tradiţionale precum *agricultura, viticultura, apicultura* sau găsirea unor unelte agricole[24] demonstrează continuitatea practicării acestor ocupaţii pe teritoriul de la nordul Dunării. Continuă şi activă a fost viaţa în principalele oraşe romane, chiar dacă despre organizarea lor politică avem informaţii destul de incerte, precum pare să fi supravieţuit şi o oarecare economie de schimb, mărturisită de prezenţa unor monede romane de bronz, găsite pe întreg teritoriul fostei provincii până la perioada împăratului Heraclit (610-641)[25]. Marele prestigiu de care vorbitorii de limbă latină se bucurau pe tot cuprinsul Imperiului ne face să considerăm foarte probabil faptul că limba latină a continuat să se vorbească şi după retragerea aureliană. Această superioritate a fost reconfirmată pe arealul carpatic şi cu ajutorul creştinismului[26], care, deja de la sfârşitul secolului al IV-lea, începu să se răspândească şi în rândul triburilor germanice, astfel că latina devine modul cel mai concret de coeziune între membrii unei comunităţi care aveau, astfel, conştiinţa unei oarecare superiorităţi faţă de populaţiile migratoare aşezate în acelaşi spaţiu geografic. Această conştiinţă a făcut posibilă diferenţierea şi, într-o oarecare măsură, "depărtarea" latinofonilor de indivizii triburilor invadatoare, creând astfel un mecanism de protecţie şi de

---

[22] Constantin C. Giurescu – Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi pâna la 160*, vol. I-II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, 1976.
[23] Teresa Ferro, op.cit. pp. 83-86.
[24] Constantin C. Giurescu – Dinu C. Giurescu, op. cit. pp. 83-111.
[25] *Ibidem*, p. 115.
[26] Teresa Ferro, *op.cit*., p. 83-89.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

conservare a propriului sistem de valori, a propriei culturi, a propriului mod de viaţă, calm şi sedentar, în opoziţie cu cel al migratorilor.

Conştiinţa apartenenţei la Roma a rămas nestrămutată, iar romanizarea, ce "a pus în rosturi" civilizaţia geto-dacică, a continuat pe tot parcursul istoriei poporului român. Spaţiul carpato-danubian a rămas ca o insulă de latinitate într-o mare de populaţii aloglote, perpetuând destinul civilizator al latinilor. Considerat un miracol al istoriei, spaţiul românesc va rezista în faţa diverşilor năvălitori reuşind în cele din urmă să devină el însuşi purtător de istorie. Născut în inima Europei ca zonă marginală a Imperiului Roman, el a fost părăsit de romani şi, pentru multă vreme, lăsat să-şi continue drumul, stingher şi plin de dificultăţi, dar cu toate acestea poporul român a urmărit mereu reluarea legăturilor cu lumea căreia i-a aparţinut.

BIBLIOGRAFIE

Benea, Doina, *Dacia Sud-Vestică în secolele III-IV*, Editura de Vest, Timişoara, 1996

Condurachi, Emil, *Miraculoasa lume a tracilor*, în *Strămoşii poporului roman geto-dacii şi epoca lor*, coord. C. Popişteanu, Bucureşti, 1980.

Devoto, Giacomo, *Storia della lingua di Roma*, Editura Cappelli, Bologna, 1991.

Fassel, Luminiţa, Windisch, Rudolf, Lupi, Gino, *Romania Antica e Moderna Ausgewählte Beiträge zur Geschichte und Kultur Rumäniens*, Balkan-Archiv, Band 9, Wissenschftliches Verlag A. Lehmann, Würzburg, 1994.

Ferro, Teresa, *Latino e lingue balcaniche nella formazione del romeno*, Cooperativa Universitaria Editrice Catanese di Magistero, Catania, 1992.

Accademia Romana, *Istoria Românilor,* vol. I, Editură Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)

Lăzărescu, George, *Prezenţe româneşti în Italia*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

Macrea, Mihail, *De la Burebista la Dacia postromană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

Pârvan, Vasile, *Dacia, civilizaţiile antice din ţările danubiene*, ediţia a IV-a, (adnotată şi tradusă după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

RIASSUNTO

L'evoluzione storico-culturale della società del Sud-est dell'Europa è stata strettamente legata ad una serie di fattori dell'ambiente e della storia, dalla capacità di addatarsi al ambiente dell'uomo, dalla forza di creare a questo fine armi, abitazioni e utensili. Questa evoluzione riguarda gli abitati umani posizionati lungo la parallella climatico su quale si trova anche lo spazio dei Carpazi e il processo di occidentalizzazione della civiltà dale nostre terre si delinea sin dall'inizio dell'epoca del ferro tramite la penetrazione degli elementi italici della cosiddetta cultura *villanova*.

BDD-A12883 © 2008 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:52 UTC)